

Den igensandade kyrkan i Skagen.doc

Den igensandade kyrkan i Skagen.

Utdrag ur kyrkans historia

Sankt Laurentius var knuten till sockenkyrkan i Skagen på samma sätt som andra kyrkor, kapell och kloster var knutna till bibliska personer, som Maria, apostlarna, och andra av kristendomens kännetecken som treenigheten och den helige ande eller helgon.

Helgon var människor, som hade gjort något viktigt för deras kristna tro och som därför kunde vara exempel till efterliknelse och mana till eftertänksamhet. I medelålderns samfund, där få kunde läsa, var det vanligt att framställa de bibliska personerna och helgonen med särskilda symboler. Vi använder fortfarande Jesus tecken, korset, och vi känner till lejonet som symbol för evangelisten Markus. Helgon hade också sina egna symboler. Martyrer som gått i döden för sin kristna tro, framställdes ofta med något som kännetecknade dödsorsaken. För Sankt Laurentius är symbolen en rist (eldgaller).

Om Laurentius vet man endast med säkerhet, att årsdagen för hans död firades i Rom på 300-talet. Omkring år 500 framkommer mer om hans historia. Laurentius skulle ha varit biskopens hjälpare. På 1200-talet blev hans historia ännu mer påbyggd. Man påstår nu att han har varit hjälpare till påven Sixtus II, som blev martyr 258. Då de hedniska romarna fängslade Sixtus, anbefallde han Laurentius att förvalta kyrkans egendomar, som romarna några dagar efteråt krävde att få. Laurentius förde då till kejsaren, en hop med eländiga, blinda och sjuka stackare och sade: "Detta är kyrkans rikedom, den eviga skatt, som aldrig minskar, men förökas dag för dag"

Kejsaren lät tortera Laurentius: han blev lagd på rödglödgad rist, men han bar sina lidande med tålamod och slagfärdighet, och uppnådde, före han dog att säga till sina bödlar: "Vänd mig, jag är mör" Laurentius blev en av kyrkans mest dyrkade helgon, och det är tack vare honom som så många danska pojkar under tidernas gång blivit kallade Laurids, Lars och Lasse.

([Sixtus II](#), död 258, helgon (festdag 6 augusti), påve 257, strax innan kejsar Valerianus proklamerade en förordning mot de kristna. Sixtus II blev avrättad och därmed martyr. [Sixtinska Madonnan](#), målning av Rafael, där madonnan med barnet flankeras av helgonen Sixtus II och Barbara. Sedan 1753 finns den i den statliga målningssamlingen i Dresden.)

Ref. Bra Böckers Lexikon.

Aalborgshus År 1355

"Under en lång vistelse på Jylland, där han höll rättarting, botade kungen många "havesyge"..." (trädgårdsjuka, ägandesjuka, girighet?) står det i en själländsk krönika om **Valdemar Atterdag**, under året 1355. Kungens rättarting var en kringresande domstol, där kungen förde talan (forsædet). Under Valdemar Atterdag deltog **Drotsen** eller en så kallad "**justitiar**" normalt i rättartinget. Drotsen hade ett stort funktionsområde, medan "justitiaren" bara var knuten till rättartinget.

Under sina första 14 år som kung hade Valdemar Atterdag bara vid sällsynta tillfällen hållit rättarting på Jylland, men 1354 och 1355 var det stor aktivitet. Kungens makt var på den tiden stark, och rättartinget blev bl.a. använt till att återvinna jordgoods, som kronan hade förlorat 1326-1340 då Danmark var utan kung.

Rättartingsresorna var väl planlagda med hänsyn till frister för inkallning av parter och vittnen. På våren 1355 var Valdemar Atterdag i Aalborg hela april månad. Den 19:e blev ett mål behandlat som måste ha krävt mycket förberedning, därför att det skulle avgöras av vittnesbörd från 10 självägande bönder. Det är för övrigt det enda målet på denna resa som blev avgjort på detta sätt.

De tio bönderna avlade vittnesmål om ”**Skagens mark**”, vittnesmålen blev översatta till latin, nedskrivet, och de tio männen satte sina sigill under dokumentet. Kungen, fem ”justitiar”, fyra riddare och fyra väpnare beseglade ett dokument om, att de hade varit närvarande vid böndernas vittnesbörd. Senare samma år blev kungabrevet förevisat i Viborg och Börglum.

Böndernas vittnesbörd är svar på frågor som är okända, och det framgår inte av dokumenten varför sakfrågan gick till domstol eller vem parterna var.

Det finns dock lite hjälp att finna i målets historia. Vittnesbörd av självägande bönder om ett rättstillstånd (retstilstand) är känt från den tidens lagar. Mer beaktningsvärt är dock närvaron av hela fem ”justitiarer”. Det är känt, enbart från 2 andra fall, bägge från den jylländska rättartingsresan 1355. I det ena fallet står det om de fem, att de var ”särskilt skickade till att undersöka och föra detta och annat till avslutning”, i det andra fallet, enbart att de var ”ditsända justitiar”. I båda fallen var kungen part i målen, som rörde sig om kronogods. Detta stämmer bra in med att Skagen var kronogods 1299, då det blev erbjudet till ärkebiskopen. Man kan därför förmoda, att fallet om ”Skagen mark” år 1355 hade sitt ursprung i en misstanke om, att någon gått kungens rätt förnär.

De tio männen hade nog haft minst 6 veckor på sig för att förbereda sitt vittnesmål. Det gick ut på att en tidigare kung hade överlåtit ”Skagen mark” till en viss Torkil Skarpe till betesmark för hästuppfödning, att Torkils hird (hyrde) Trond, som var den förste som började fiska, hade byggt ett hus i området, (här fattas det tydligen någon eller några rader i min kopia) att även andra med samma rätt hade bosatt sig och fiskat, att Hyrdebäcken, som gick öster om ”Hovsö”, mellan ”Hovsö” och ”Reven”, var gränsen till kungens strandområde (forstrand), som gick till det yttersta av Skagens Rev, att kungens strandområde hade varit obebott ända tills några år före 1355, där det under ”herrarnas krig” hade tillkommit en bebyggelse på kungens strandområde, och att Skagen marks besittare, av innevånarna brukade mottaga en avgift, som kallades *markfisk*, som ersättning för bränsle och andra förnödenheter därifrån.

Några uttryck i vittnesmålet kan omedelbart förklaras. Skagen mark -i dokumentet ”campus”- är beteckningen för ett område, på samma sätt som vi använder ”campus” om ett universitetsområde. Hovsö låg mellan Sankt Laurentii kyrka och Vesterby. Den skall ha varit 500 m. lång och 200 m. bred, före den blev igensandad under den stora sandflykten på 1700-talet. Reven är använt som namn på en bebyggelse, och som sådant återfinnes det på 1500-talet. Forstranden var alltid kungens, egentligen den del av stranden där man kunna finna ilanddrivna föremål. Det var viktigt för kungen att hålla fast till rätten till forstranden, för hårt knutet till den var rätten till vrak, d.v.s. allt ilandflutet, herrelöst gods.

Herrarnas krig för några år sedan kan hänvisa till jylländska stormäns uppror mot Valdemar Atterdag 1351 – 1353, men det måste beaktas att det också under 1200-talets sista årtionden, år 1313 år 1329 och år 1340 hade varit uppror mot de sittande härskarna.

Uttrycket ”för några år sedan” är ju inte precist. Däremot kan Torkil Skarpe och Trond inte identifieras med personer som är kända från andra källor, och man får låta sig nöjas med att de levde långt före år 1355.

Torkil Skarpe och hans efterföljare som brukare av ”Skagen mark” afledte (härledde?) sin rätt från kungen, och Trond och de efterföljande innevånarna på ”Skagen mark” afledte sin rätt från brukaren. Både brukare och innevånare skulle respektera kungens forstrand. Däremot var bebyggelsen Reven på kungens forstrand inte grundad på någon rätt, den var tillkommen i

en period av laglöst tillstånd. Bebyggelsen på kungens forstrand utan kungens tillåtelse var naturligtvis inte laglig. Hade någon annan än kungen givit sitt tillstånd, hade han ansvar för olagligheten. Böndernas vittnesmål ger närmast det intrycket att, kungens forstrand blev bebyggt av en löst tillkommen skara människor, och det verkar underförstått att man inte kunde lasta någon enskild person för det.

Det framhålles som sedvänja, att Torkil Skarpes efterföljare erhöll en fast årlig avgift av innevånarna i Skagen mark, och att avgiften var relaterad till hus eller hushåll. Kanske är det denna avgift som har varit det avgörande problemet. Som rikets överherre erhöll kungen en fast årlig skatt under beteckningar som "Arnegæld" eller "madskab" av alla hushållen i städerna "ködstaeder"- något i stil med "grundskyld" (grundavgift, grundskatt?) Eftersom Skagens "markfisk" var påfordr varje hushåll kan det finnas möjlighet för förväxling. Enligt böndernas vittnesmål var markfisken emellertid betalning för förmåner - rätten att hämta bränsle i Skagen mark. Markfisk var alltså inte en olagligt utkrävd skatt.

Slutligen nämnes skiljelinjen mellan Skagen mark och kungens forstrand, "*Hyertbech*" eller *Hyrdebaek*. Detta ger ett intryck av Skagens geografi. Det framgår av vittnesmålet att Hyrdebäck rann någonstans öster om Hovsö. Från arkeologiska fynd vet vi, att Nordstrand omkring år 1200 var belägen där "Den vita fyren" nu står, och att det i slutet av 1200-talet fanns bebyggelse i området vid "Betty Nansens Hus". Detta område sträcker sig österut från *Fyrbäcken* och det ligger nära till hands att förmoda att denna tidigare kallats Hyrdebäck. Det närmaste alternativet ligger ca: 2 km längre västerut, där namnet "Rendegangen" ännu minner om en sedan lång tid tillbaks, rörlagd bäck. Men skulle Rendegangs-loppet vara identiskt med Hyrdebäcken, skulle strandområdet, ("forstranden") under 1355 ha varit ca: 2,5 km bred och således långt bredare än man normalt uppfattar en forstrand.

Man kan nu försöksvis sammanfatta målet. Det blev fastslaget att det var en gammal hävd att Skagen mark med kungens tillåtelse blev brukad av någon annan än kungen själv, och att denne någon efter gammal sedvänja krävde avgiften "markfisk", det blev funnet rättsmässigt. Vidare blev det avslöjat, att ytterst ute på "Grenen", på kungens forstrand, på andra sidan Hyrdebäcken, låg en förhållandevis ny bebyggelse, som kallades *Reven*. Det är från arkeologiska fynd god grund till att tro, att denna bebyggelse låg i området vid Betty Nansens Hus.

Det nästa problemet blir då, vem som år 1355 brukade Skagen mark och krävde avgiften markfisk.

Rättartingsmålet år 1355 fastslog att kungen hade överhöghet till Skagen, men det framgår inte vem som ytterligare var part i målet. Torgil Skarpe var för länge sen död, och böndernas vittnesmål innehåller inget om vem som på Valdemar Atterdags tid hade trätt i Torgil Skarpes ställe.

Niels BUGGE af Hald og Skagen

Från en annan källa vet vi emellertid att, det var ingen mindre än **Niels BUGGE**.

Niels BUGGE bör ha varit född i slutet av 1200-talet eftersom han var myndig 1302.

När Valdemar Atterdag blev kung 1340 regerade han till att börja med enbart över Vendsyssel. Men då han löste in stora delar av norra Jylland från de holtenska grevarnas pant, kom också Niels BUGGE, som härstammade från Randerstrakten, under kungen. År 1345 förvärvade Niels BUGGE Hald som blev fast knutet till honom i historiens eftermäle. Det ser ut som han blev dubbad till riddare av kung Valdemar kort efter att denne själv hade mottagit riddarslaget vid den heliga graven i Jerusalem. År 1351 gjorde jylländska stormän uppror mot kungen och då de 1353 slutade fred, blev Niels BUGGE räknad som en av upprorets huvudmän. 1357 blev det återigen en uppgörelse mellan Valdemar Atterdag och de jylländska stormännen och åter var Niels BUGGE bland huvudmännen. Under julen 1358 fick han och 2

andra fri lejd att komma till Själland för förhandlingar med kungen. Då de på hemvägen kom till Middelfart på Fyn, blev alla tre mördade. Det faller en tung misstanke på att det var Valdemar Atterdag som låg bakom.

Niels BUGGE hade åtskilliga döttrar som blev "bra gifta". En av dem, *Elne*, äktade *Christen Vendelbo*, som var son till Valdemar Atterdags förste Drots, *Peder Vendelbo Christen Vendelbo* blev dubbad till riddare en kort tid före 1360. Han var under kung Valdemars sista år hövitsman på Skanderborg och under kung Olof och drottning Margrete på Aalborg slott. Den 16. november 1394 var rätten inkallad på Horns härads ting. Huvudpersonen var en ställföreträdare för Christen Vendelbo. Han läste upp ett vittnesbörd från bl.a. Skagens sockenpräst Bernhard, om; att den grund, varpå gården Lunholm var byggd och återuppbyggd på nytt, från gammal tid hade tillhört den nu avlidne riddaren Niels BUGGE, och att Christen Vendelbo hade fått den som en del av sin hustru Elne Buggesdatters arvegods. Styvt ett år senare blev detta återupptaget på Vendelbo "sysseting". Lunholm låg på Skagen mark, och det är här vi kan knyta förbindelsen med Niels BUGGE.

När drottning Margrete övertog styret i Danmark, försökte hon fortsätta sin faders, Valdemar Atterdag, ansträngningar att säkra inkomster till kronan. Hennes resor runt om i landet måste ha varit fruktade av stormännen som måste överlämna mycket jordgods till drottningen. Christen Vendelbo gick skadeslös, men inte hans änka. Christen Vendelbo dog på vintern 1400-1401.

I slutet av mars 1401 fick drottning Margrete påvens tillåtelse att återbörda jordegods som blivit fråntaget kronan, och redan i april började drottningen sin uppröjning. I juni kom turen till Lunholm, där Elne Buggesdatter gjorde ett tillägg till drottningen på "den gård och ställe Lunholm i Vendsyssel med byggnader och så många rättigheter, som jag har och äger i ett, som heter Galjeberg, efter min fader". Skrivaren har slarvat, så vi får inte veta vad det var som kallades Galjeberg. Drottningen slarvade däremot inte, för även Elnes kusiner, syskonbarn, svägrar och svägerskor måste frånskriva sig all rätt i Lunholm. I juli 1401 hade den danske kungamakten åter full rättighet över Skagen. Drottning Margrete hade strandområdet och hela området som omfattade de hus Tronds efterföljare bodde i, bosättningen Reven, gården Lunholm och en kyrka. Valdemar Atterdag dog 1375 utan att efterlåta sig några söner, och som efterföljare blev hans dotterson, den minderårige Olof vald. Han dog som 17-åring i början av augusti 1387, och hans moder, drottning Margrete, blev vad till förmyndare för riket. Hennes systerdotters son blev under namnet Erik - av Pommern efter sitt ursprung - kung i Danmark 1396. Han var då omkring 14 år gammal, och blev först som 30-åring enväldshärskare i Danmark, då drottning Margrete dog 1412. Erik av Pommern övergav Danmark 1438 för att slå sig ned på slottet Visborg på Gotland.

År 1425 förärade Erik av Pommern en silversked till hövitsmannen på Visborg. Den bär inskriften: *Til Gotland og havet står mit håb*. Gotland är av mindre intresse i förening med Skagen, men Erik av Pommerns hopp till havet fick stor betydelse. Kungen gjorde nämligen en stor insats för att reglera segelfarten i de danska farvattnen. Det är i varje fall det mönster som kan ses i hans stadsbildningspolitik, som inleddes redan före Margretes död. De gamla städerna längs Öresund och Stora Bält belönades och nya kom till. Vid Öresund blev Helsingör flyttat och en ny stad, Landskrona, kom till. Något liknande skedde vid Stora Bält med flyttningen av Korsör och uppbyggandet av Kerteminde och Skälsör. 1429 införde Erik av Pommern Öresundstullen.

Att Erik av Pommern gav Skagen stadsrättigheter 1413 får ses som ett tidigt led i försöken att behärska segelfarten i de danska farvattnen.

Att Skagen fick stadsrättigheter innebar stora fördelar - för kungen. Först och främst var det väl viktigt att kungen och kungamakten nu kunde ha representanter på stället. Det tog 3-4 dagar, för kungens fogdar att komma till platsen vid den stora förlisningen 1387. fr.o.m. 1413 var det annorlunda och redan under de första åren efteråt uppträder en *Tue Bagge*, som bör ha

varit Skagens första stadsfogde. Dessutom kunde det nu lättare uppbäras skatt och tull. För Skagens innevånare betydde det, att de lagligt kunde handla med främmande köpmän, och att rättsutövningen, i synnerhet i våldsfall, skedde efter strängare regler, som nog kunde vara nödvändigt där många människor samlats.

Med stadsrättigheterna inleddes en ny tid i Skagens historia.